

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΥΡΥΤΑΝΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ (11)

Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α

Γ' ΕΥΡΥΤΑΝΙΚΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Καρπενήσι 17 - 19 Μαΐου 1996

ΜΝΗΜΕΙΑ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ
ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ

ΑΘΗΝΑ 2000

ΕΙΡΗΝΗ ΠΙΠΕΡΙΓΚΟΥ - ΚΥΡΙΑΖΗ

Ιστορικός – Αρχαιολόγος

Γεννήθηκε στο Αγρίνιο. Μετά τις εκγύκλιες σπουδές μου εισήχθη στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών – Τμήμα Ιστορικό Αρχαιολογικό, από την οποία και έλαβε το πτυχίο της ιστορικού - αρχαιολόγου. Διορίστηκε και υπηρέτησε επί 32 συνεχή έτη στα Αρσάκεια Εκπαιδευτήρια της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας, απεχώρησε δε ύστερα από παραίτησή της.

Ως εκπαιδευτικός – ιστορικός των Σχολείων Μ.Ε. της Φ.Ε. πραγματοποίησε υποδειγματικές διδασκαλίες σε μαθήματα Ιστορίας, τα οποία παρακολουθούσαν και οι άλλοι καθηγητές των Αρσακείων Εκπαιδευτηρίων.

Με τη συνεργασία των μαθητριών της κατήρτισε τρία ιστορικά λευκώματα με θέματα: α) Μακεδονικός αγώνας (1904-1908) και ο Παύλος Μελάς, β) Οι χρόνοι των Παλαιολόγων και γ) Η άλωση της Κων/πόλεως (1453). Οι εργασίες αυτές έτυχαν επαίνου από τη Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία.

Διηύθυνε το Γυμνάσιο και το Λύκειο Ψυχικού της Φ.Ε. και συνέβαλε αποτελεσματικά, στην ενημέρωση των μαθητριών της στα ιστορικά και αρχαιολογικά αντικείμενα της πατρίδας μας.

Εξάλλου στα πλαίσια της κοινωνικής προσφοράς, οργάνωσε το σταθμό του Δικαστηρίου ανηλίκων Ρόδου, και στη συνέχεια, εργάστηκε ως Επιμελήτρια του ομωνύμου Δικαστηρίου στην Αθήνα.

Έδωσε διαλέξεις στην Αθήνα και στην επαρχία και έχει συμμετάσχει σε Επιστημονικά Συνέδρια σχετικά με το γνωστικό της αντικείμενο (Ιστορία – Αρχαιολογία), ενώ επιστημονικές μελέτες της, δημοσιεύτηκαν σε εφημερίδες («Καθημερινή», «Βήμα») και περιοδικά.

Διαθέτει γνώσεις Ελληνικής Παλαιογραφίας, μετά από παρακολούθηση τετραετούς σεμιναρίου στο ΜΙΕΤ (Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας), και η μελέτη της για τη Μονή Προουσού βρίσκεται στο τελευταίο στάδιο.

ΕΙΡΗΝΗ ΠΙΠΕΡΙΓΚΟΥ - ΚΥΡΙΑΖΗ

Ιστορικός - Αρχαιολόγος

ΜΙΑ ΑΝΙΧΝΕΥΤΙΚΗ ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΤΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΚΑΣΤΑΝΟΦΥΛΛΗ ΣΤΟΝ ΕΥΡΥΤΑΝΙΚΟ ΧΩΡΟ, ΚΑΤΑ ΤΙΣ ΠΑΡΑΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ 1821, ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΑΡΧΕΙΑΚΟ ΥΛΙΚΟ ΤΗΣ Ι. ΜΟΝΗΣ ΠΡΟΥΣΟΥ

Στα πλαίσια της ευρύτερης μελέτης που ετοιμάζουμε για την Ιερά Μονή Προυσού, και κατά την απαραίτητη έρευνα του εκεί Αρχιερατικού υλικού - για την οποία οφείλουμε χάριτες στον ηγουμενεύοντα Πατέρα Χρυσόστομο Δρόσο - ανιχνεύσαμε κάποιες ιδιαίτερες πτυχές της Πνευματικής Προσωπικότητας του μεγάλου ανακαινιστού της, στις αρχές του 19ου αι. και εξαίρετου τέκνου της Ευρυτανίας, Κυρίλλου Καστανοφύλλη.

Στο αρχείο της Μονής Προυσού σώζονται, σήμερα, 80 περίπου χειρόγραφοι Κώδικες, ολόκληροι ή σε σπαράγματα, ενώ ένας άλλος με τον αριθμό 3115¹ φυλάσσεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη, άγνωστο πως κατέληξε εκεί.

Από τους Κώδικες αυτούς, οι πιο πολλοί φωτογραφήθηκαν και δημοσιεύτηκαν από διάφορους ειδικούς και μη ερευνητές. Εξάλλου, υπάρχουν ακόμη και 250 περίπου έντυπες παλιές εκδόσεις², τυπογραφείων της Ευρώπης (16ος - 19ος αι.).

Το υλικό αυτό αποτελεί μέρος μόνο, της κάποτε πλούσιας προσωπικής βιβλιοθήκης του Κυρίλλου Καστανοφύλλη, την οποία δώρισε, λίγους μήνες μετά την άφιξή του στη Μονή (1814), όπως δείχνει η σχετική

αφιερωτική του πράξη (χειρόγρ. Κώδικας 42 Κτηματολόγιο της Μονής) στο προοίμιο της οποίας γράφει, αφήνοντας να εννοηθεί ότι η παλιά βιβλιοθήκη της Μονής προφανώς, δεν υπήρχε πια, άγνωστο για πιο λόγο: «Κατά το (1814) σωτήριοι έτος Ιουνίου α' συνεργούσης της Κυρίας ημών Θεοτόκου, αΐθις, ευστήσαμεν νέαν βιβλιοθήκην, ως και πότε ήτον... διά την ωφέλειαν των μεταγενεστέρων αδελφών και την του γένους βελτίωσιν»³.

Όλα τα χειρόγραφα και έντυπα βιβλία της βιβλιοθήκης αυτής, φέρουν την κτητορική και αφιερωτική υπογραφή του, προέρχονται δε από αγορές στο Αγ. Όρος όπου ησύχαζε ο Κύριλλος (1716-1814) κυρίως και από τα στην Κων/πολη δύο ταξίδια του (1815,1820) ενώ άλλα, όπως οι Κώδικες - Μαθηματάρια ή τα αντέγραψε ο ίδιος στο Μεσολόγγι, ή τα αγόρασε εκεί.

Από τη μελέτη μας, της σημερινής βιβλιοθήκης του Καστανοφύλλη, στον Προυσό διαπιστώσαμε δύο τινά κατ' αρχήν:

1ον) Την εξαιρετη Πνευματική Προσωπικότητα του ανδρός που προβάλλει ανάγλυφη, αφ' ενός, στους αυτόγραφους Κώδικες 3, 31 και 42 και στην επιλογή αφ' ετέρου των χειρογράφων και εντύπων βιβλίων, που με πάθος συνέλεξαν και στην πλειονότητά τους Εκκλησιαστικά και Θεολογικά, ως φυσικόν. Πρόκειται για ένα αληθινό λόγιο του καιρού του, με βαθιά αγάπη και εκτίμηση στα αγαθά της Παιδείας, που του ενέπνεε, άλλωστε, και η μακρά πνευματική παράδοση των Αγράφων.

Σημείωση: Οι παλαιότεροι 59 τον αριθμό χειρ. Κώδικες της Μ. Προυσού, κατεγράφησαν από το φιλόλογο Καθηγητή στο Αγρίνιο Γ. Τέντε (1909) κατ' εντολήν του Σπύρου Λάμπρου, που τους δημοσίευσε στο περιοδικό «Νέος Ελληνομνήμων». Ε 101913 σελ. 289 κ.ε.

Μεγάλη κι επικίνδυνη, για το Γένος και την Ορθοδοξία, η βαριά αμάθεια και η απαιδευσιά, κατά τους έσχατους της Τουρκοκρατίας χρόνους, στην ορεινή περιοχή της Μονής Προυσού - είχε παύσει λειτουργούσα, στα 1819, και η Σχολή Καρπενησίου - όπου η αντοχή του φτωχού λαού δοκιμαζόταν σκληρά. Ο Κύριλλος που το γνώριζε αυτό, θλιβόταν από το Όρος όπουμόναζε, τόσο γι' αυτό, όσο και για την κατάπτωση, ηθική και οικονομική της περίπιστης Μονής της Προυσιώτισσας, σ' αυτή τη φάση.

Για τούτο, και υποκύπτοντας στις αγωνιώδεις εκκλήσεις «των πατέρων και τιμιωτάτων προεστώτων του Βηλαετίου...», όπως εξομολογείται ο ίδιος σε ιδιόχειρο σημειώμά του⁴ καταφθάνει στις αρχές του 1814 στη Μονή, όπου παρά την ευθραυστότατη υγεία του, επιδίδεται, ακάματα, στο εκπληκτικό ανακαινιστικό του έργο, τόσο για την ηθική βελτίωση

των μοναζόντων με τη θέσπιση και του «αβάτου» των γυναικών, όσο και την οικοδομική και οικονομική ανασυγκρότησή της.

Η βαθύτερη πτυχή, βέβαια, αυτού του έργου, σχετίζεται κυρίως με την πνευματική κατάρτιση και την παιδευτική δραστηριότητα του Καστανοφύλλη, η οποία ελάνθανε αρκετά, την ειδική επιστημονική, ως σήμερα, έρευνα, από όσο γνωρίζω, και μόνον ευκαιριακά ορισμένοι συγγραφείς κάνουν λόγο, κι αυτοί στα πλαίσια του γενικότερου ανακαινιστικού έργου του στη Μονή Προυσού και της δράσης του στην περιοχή⁵.

Το όνομα του λογίου κληρικού και Διδασκάλου, Κυρίλλου Καστανοφύλλη, με εξαίρεση μια σύντομη αναφορά από τον Τρύφωνα Ευαγγελίδη⁶, απουσιάζει από τις ιστορίες της Παιδείας κατά την Τουρκοκρατία, όπως και από 'κείνες της Νεοελληνικής Φιλολογίας⁷ κ.λ.π., μολονότι ο Κύριλλος υπήρξε όχι ίσως πολύ καλός ποιητής, εξαιρετος όμως υμνογράφος (συνέθεσε τον Παρακλητικό Κανόνα της Προυσιωτίσσης, ιερές ακολουθίες κ.α.).

Τούτο οφείλεται, ως ένα σημείο, και στην μέχρι τότε έλλειψη, έστω και ελαχίστων βιογραφικών στοιχείων του, που μόλις το 1960 περίπου αποκάλυψε η έρευνα του νυν Ηγούμενου της Μονής Τατάρνης, κ. Δοσιθέου Κανέλλου, που τα δημοσίευσε, το 1965, αλλά και στην έλλειψη ειδικού ενδιαφέροντος, υποθέτω.

Αυτή η απουσία υπήρξε και το κύριο ερέθισμα της δικής μας έρευνας για τον Καστανοφύλλη, που μας εντυπωσίασε για πρώτη φορά μέσα από ένα σπουδαίο έγγραφό του, στο Αρχείο της Μονής Προυσού: την «Απανταχούσα»⁸ Επιστολή που απέστειλε, εντός και εκτός Ελλάδος, τον Οκτώβριο του 1820, για οικονομική ενίσχυση της Σχολής που το θέρος του είχε ιδρύσει στη Μονή.

Επειδή την Επιστολή αυτή σχολιάσαμε σε άλλο Συνέδριο (1993)⁹, εδώ αναφέρουμε μόνο ότι η λιτότητα του ύφους, η γραφή και η Αριστοτελική άποψη για την τελεολογική αξία του χρήματος¹⁰ προς όφελος της Παιδείας, σε συνδυασμό με τη χριστιανική περί αυτής του Κυρίλλου αντίληψη, «Θεόσδοτον χρήμα» την ονομάζει εκεί, μας αποκάλυψε ένα όχι μόνο ευσυνείδητο, αλλά και αρκούντως πεπαιδευμένο κληρικό - άποψη που έχουν και οι Γ. Κόλλιας - Παν. Χριστόπουλος¹¹, άλλωστε. Όμως αμφισβητούμε την περαιτέρω γνώμη τους για την παιδεία του Κυρίλλου: «...κτηθείσαν...εκ των ενόντων άνευ συστηματικής φορτίσεως παρά τίνι των ολίγων σοφών διδασκάλων του Γένους...κ.λ.π.».

Πρόβλημα λοιπόν: 10ον) Ποια η παιδεία του Καστανοφύλλη; Μαθήτευσε σε κάποια από τις γνωστές Σχολές που βλάστησαν το 18ο αι. στον

Ελληνικό χώρο, ή υπήρξε ένας αυτοδίδακτος κληρικός, που χάρη στο ότι εχρημάτισε, ως γνωστόν, συγγραφέας έργων του Αγίου Νικοδήμου στον Άθω, εξελίχθηκε σε λόγιο και Διδάσκαλο, όπως πιστεύεται;

και 2ον) Ποιες επιδράσεις δέχτηκε ο Καστανοφύλλης, πριν και μετά από τη στο Όρος παραμονή του, επιδράσεις που διαφαίνονται μέσα σε όλα τα γραπτά του;

Και στα δυο αυτά ερωτήματα, η απάντηση προκύπτει από έμμεσα στοιχεία - ενδειξεις -, αφού ακόμη και αυτό το αναφερθέν αυτοβιογραφικό σημειώμά του είναι λακωνικότατο, αν και παρά ταύτα, παρέχει κάποιες αόριστες πληροφορίες: Το αψοζ΄ (1780) γράφει: «εμβήκα εις το αλφάβητον ετών πέντε, το 1789 έκαμα τέλος των γραμμάτων¹². Τω 1794 (αψηδ΄) έλαβον την τάξιν του αναγνώστου κ.λπ., ετών όντα δέκα εννέα. Το 1796 απήλθον εις Άγιον Όρος, τω 1811 έκαμα τέλος των, ων μετέχω μουσικών»¹³.

Εδώ υπάρχουν δύο χρονικά κενά: το ένα κενό είναι από το 1789 - 1794, οπότε εικάζουμε ότι ίσως εφοίτησε στη Σχολή Καρπενησίου, όπου θα είχε διδάσκαλο και τον περίφημο Πέτρο Ιθακήσιο, μαθητή του Παναγιώτη Παλαμά στο Μεσολόγγι, τον οποίο και θαυμάζει.

Το άλλο κενό, από το 1794 - 1796. Τότε ο Κύριλλος ήταν δεκαεννέα χρόνων, πάνω δηλ. στην ακμή για Ανώτερες σπουδές, οπότε η Σχολή Καρπενησίου δεν ικανοποιούσε πια τη σφοδρή επιθυμία του Κυρίλλου για καλύτερη παιδεία.

Τι πιο φυσικό, να κατέβηκε στο πλησιέστερο, τότε, πνευματικό κέντρο της περιοχής, το Μεσολόγγι, όπου λειτουργούσε , ακμαία, η περίφημη Παλαμαία Σχολή και μαθήτευσε επί δύο χρόνια σε αυτήν (1794 - 1796); Και η μεν πρώτη εικασία μας, χρήζει ιδίας ερεύνης. Η δεύτερη όμως γνώμη μας επερρώσθη από την πρόσφατα δημοσιευθείσα διδακτορική διατριβή της φίλης συναδέλφου κ. Αγγελικής Σκαρβέλη - Νικολοπούλου¹⁴, η σχετική με τα Μαθηματάρια - ήτοι τα σχολικά μαθητικά και διδακτικά εγχειρίδια των Ελληνικών Σχολείων κατά την Τουρκοκρατία.

Η συγγραφέας στο Α΄ κεφάλαιο «Διδασκόμενα Κείμενα», μετά από συγκριτική μελέτη της επιλογής των υπό διδασκαλίαν κειμένων από σχολές και Δασκάλους θεωρεί με βεβαιότητα τον Καστανοφύλλη μαθητή της Σχολής του Μεσολογγίου και στη συνέχεια Διδάσκαλο στο Σχολείο του, της Μονής Προυσού.

Με βάση αυτά και ο συγγραφέας κ. Σπύρος Κανίνιας¹⁵ αναφέρει τον Καστανοφύλλη σε συμπληρωματικό κατάλογο των μαθητών της Σχολής των Παλαμάδων.

Έτσι, έμμεσα προκύπτει, ότι ο Κύριλλος όχι μόνο δεν υπήρξε αυτοδίδακτος, αλλά έχοντας έρθει ήδη σε επαφή με την Αρχαία και Χριστιανική Γραμματεία στο Μεσολόγγι, όταν πήγε στον Άθω, γρήγορα εξελίχθηκε σε βιβλιογράφο επί επταετία των υπό έκδοσιν έργων του Αγ. Νικοδήμου, καθόσον και «καλλιγραφία χρώμενος»¹⁶, αλλά και δικών του¹⁷ στο Όρος (χειρ. κώδ. 32) και στον Προυσό (χειρ.κώδ. 3, 31, 42).

Παράλληλα, γύρω στα 1811, αποπερατώνει και τις μουσικές του σπουδές¹⁸, είναι δηλ. και διδάσκαλος της Ψαλτικής Τέχνης, την οποία, ως καλλίφωνος μάλιστα, διδάσκει στη Μονή Προυσού, όπως προκύπτει από δύο ενθυμήσεις:

Η μια στο Μουσικό χειρόγραφο Κώδικα - Μαθηματάριο αριθ. 40¹⁹, όπου μαθητής του Κυρίλλου σημειώνει:

«Εν ταύτη τη δέλτω, παρεδόθητα μουσικά ο εν ιερομονάχοις Γρηγόριος από της ιεράς Μονής Αγίας Τριάδος, υπό του γέροντος ημών κυρίου Κυρίλλου του Καστανοφύλλη.....κ.λπ.»

Η άλλη, σε ιδιόγραφη υποσημείωση του Κυρίλλου στο χειρ. Κώδικα 42²⁰, όπου πικραμένος εξαιτίας της πνευματικής οκνηρίας των μοναχών μάλλον μαθητών του, αλλά και του φθόνου τους, γράφει:

«Μία λύπη αθεράπευτος έμεινεν εις την καρδίαν μου με το να μην έμεινε εδώ κανένας μουσικός καρπός . . . επειδή ο φθόνος και η επάρατος αμέλεια των μαθητών (ή μάλλον ειπείν ανοησία) έγιναν δύο μεγάλα εμπόδια». Και ας είχαν στη διάθεσή τους, οι μικρόνοες, πολύτιμους μουσικούς κώδικες - σώζονται σήμερα στη μονή οι 12 που έφερε μαζί του ο δάσκαλός τους από το Όρος στον Προυσό, αφού ήταν ποιητής στο στυλ του Δαπόντε, άλλωστε, και συνθέτης ύμνων²¹ και μελοποιός, όπως δείχνουν, εκτός των άλλων, και τα γλυκύτατα δοξαστικά της Προυσιώτισσας: «άπερ νεωστί εποιήθησαν εις δόξαν αυτής, παρά τινος ελαχίστου ιερομονάχου Κυρίλλου Καστανοφύλη του εν τη αυτή Μονή κοινοβιούντος. . .», όπως σημειώνει ο ίδιος με τη γνωστή του ταπεινοσύνη.

Αλλά και από τους αυτόγραφους του Κώδικες 3 (ιερά Διήγησις), 31 και 42, Επιστολάριό του και Κτηματολόγιο της Μονής αντίστοιχα, ο Καστανοφύλλης αποδεικνύεται μεθοδικός συγγραφέας και επαρκέστατος χειριστής του λόγου. Γνωρίζει την Εκκλησιαστική Ιστορία και τη Γεωγραφία του Μελετίου, προβαίνει σε ετυμολογίες τοπωνυμίων της περιοχής, αν και όχι πάντα επιτυχείς, δίνει ιστορικές πληροφορίες πολύτιμες, είναι ικανότατος γραφέας και επιστολογράφος, παρά το λογιωτατισμό, που ήταν χαρακτηριστικό των λογίων κληρικών της εποχής του²².

Έτσι, προσεγγίζουμε το πρόβλημα των επιδράσεων που δέχτηκε ο

Καστανοφύλλης στη διαμόρφωση, τόσο του γλωσσικού του οργάνου, ύφους κ.λπ., όσο και της πνευματικής του προσωπικότητας, ως λογίου αλλά και της ιδεολογίας του ως κληρικού.

Με τη μελέτη των πιο ενδεικτικών γραπτών του, διαπιστώνουμε, κατά συμπερασμό, τρεις κύριες επιδράσεις:

Η πρώτη επίδραση είναι από τη μαθητεία του, όπως υποπτεύουμε, στις Σχολές του Καρπενησίου και δη του Μεσολογγίου, όπου κυρίως ήρθε σε επαφή και μνήθηκε στη αξία της θύραθεν κατ' αρχήν Γραμματείας, καθόσον γνωστόν τυγχάνει ότι στη Σχολή εκείνη καλλιεργούνταν όλα τα είδη του Αρχαίου αλλά και του Χριστιανικού (Πατερικού) Λόγου, όπως δείχνουν ακόμη και τα Μαθηματάρια²³ που μετέφερε στη Μονή Προυσού.

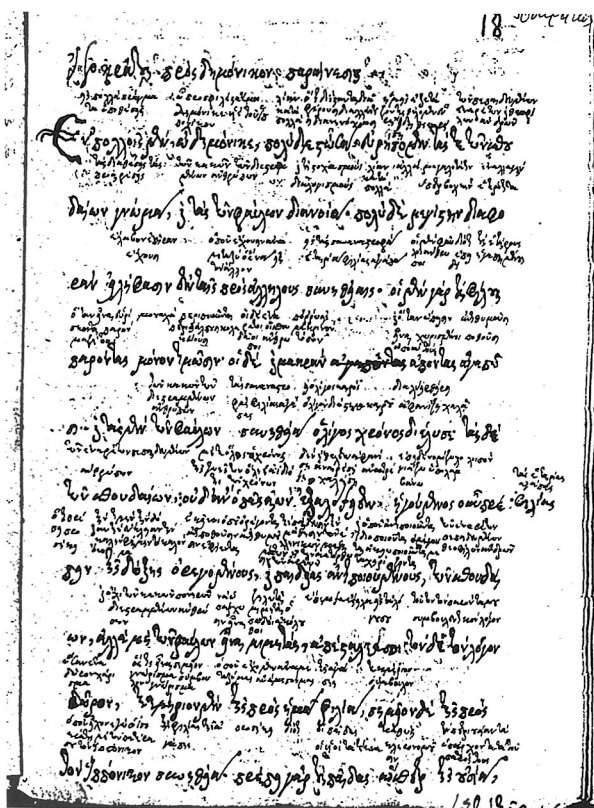
Η δεύτερη επίδραση είναι, αναμφισβήτητα, εκείνη από τη μαθητεία του κοντά στον Αστέρα της Θεολογίας, τότε, στον Άθω, Άγιο Νικόδημο, και όχι μόνο στο γράφειν.

Γνωρίζουμε ότι ο τελευταίος υπήρξε μαζί με το Νεόφυτο Κανσοκαλυβίτη ο κυριότερος εκπρόσωπος του σπουδαίου πνευματικού Κινήματος στον Άθω τότε των Κολλυβιστών (Φιλοκαλικών) - μακρινής συνέχειας των Ησυχαστών της Βυζαντινής Θεσσαλονίκης, του μεγάλου Γρηγορίου Παλαμά, το 14ο αιώνα, και της Αθηνωτικής Κίνησης.

Θαυμαστής και των δύο, απεριόριστα, ο Καστανοφύλλης, ενστερνίζεται την αυστηρή ιδεολογία τους, της προσήλωσης δηλαδή στην Ιερά παράδοση της Αρχαίας Εκκλησίας, και την κατά γράμμα τήρηση των δογμάτων της Ανατολικής Ορθοδόξου Εκκλησίας, έναντι της Δυτικής προπαγάνδας που πολέμησε με πάθος ο Αθανάσιος ο Πάριος κ. ά.

Στην ιδεολογία της αυστηρής τήρησης αυτής της Παράδοσης και στη λατρεία ακόμη, ο Κύριλλος κινήθηκε ως κληρικός δια βίου, και αυτήν επεδίωξε να καθιερώσει, μέσω ενός αγιορειτικού ασκητικού προτύπου και στην εν χαλαρώσει διατελούσα Μονή Προυσού, όταν ήρθε σε αυτήν το 1814, μα συνάντησε αντίδραση.

Η Τρίτη επίδραση που δέχτηκε ο οξυδερκέστατος Καστανοφύλλης, είναι από το Νεοελληνικό Διαφωτισμό. Παρ' ότι Κολλυβιστής και φίλος, από τον Άθω ήδη του πατριάρχου Γρηγορίου Ε', γνωστού για την αρνητική του θέση έναντι του Κοραή και του Κύκλου του, είναι άτυπος οπαδός της Κίνησης του Κοραή. Το γόνιμο πνεύμα του δέχεται τη Διαφωτιστική ιδεολογία του διωκόμενου από το Πατριαρχείο Ευγενίου Βουλγάρεως, τα σχετικά έργα του οποίου και φιλοξενεί στη Βιβλιοθήκη του (χειρ. κώδ. 16), ενώ παράλληλα υιοθετεί - παρά την σε αυτήν απουσία,

Ισοκράτης «Προς Δημόνικον». Χειρόγραφο. Κώδ. αριθ. 4
 Μαθηματάριο (ψυχαγωγούμενο) από το Αρχείο Ιεράς Μονής Προουσού,
 με ευγενική παραχώρηση του Καθηγουμένου κ. Χρυσοστόμου Δρόσου.

έστω και ενός έργου του μεγάλου Κοραή - το παλαιοδιαθηκικό, άλλωστε, μήνυμα εκείνου, χειρ. Κώδικος 31 «δράξασθε Παιδείας, ως μήποτε οργισθή Κύριος κ.λπ.»²⁴, ως μέσον της εθνικοθηρησκευτικής απελευθερώσεως του δουλεύοντος Γένους.

Ανοιχτός σε κάθε νέο, που θα 'πρεπε να γνωρίζει, τολμά να παραγγείλει στον επιστήθιο φίλο του Γεώργιο Αναγνώστη Ιατρίδη (1815)²⁵ στο Βραχώρι αφ' ενός, να του προμηθεύσει αντίτυπο της «Ελληνικής Νομαρχίας Ανωνύμου του Έλληνος»! Και από το Καρπενήσι αφ' ετέρου, όπου εκείνος ενδημεί το 1817, να ζητεί να τον ενημερώνει για το περιεργο γεγονός της εκεί επίδειξης τερατογενούς εμβρύου από τον Κεφαλλονίτη γιατρό Κων/νο Τζολάκη «...δια να το καταγράψω εις τον Κώδικα»²⁶ ή το Επιστολάρι μοι . . . ή εις καμμίαν χάσαν της Βιβλιοθήκης, να

ευρίσκονται δια τους φιλο-ίστορας και περιέργους μεταγενεστέρους...», όπως δηλώνει σε επιστολή του²⁷.

Ας δούμε όμως την εκπαιδευτική βαθμίδα της Σχολής που ο Κύριλλος, εν τέλει ίδρυσε στη Μονή το 1820, μετά από ομόφωνη απόφαση των πατέρων και των Προκρίτων των «γειτνιαζόντων χωρίων Προυσού και Καστανίας, δια την ωφέλειαν των νέων», όπως γράφει, την οποία υπογράφει και ο τοπικός επίσκοπος Δοσίθεος Παναγιωτίδης. Το Σχολείο αυτό, άλλοι μελετητές υπερτίμησαν²⁸ ως Ανωτέρα Σχολή και άλλοι υποτίμησαν ως ένα μικρό σχολείο «δια κοινά γράμματα»²⁹.

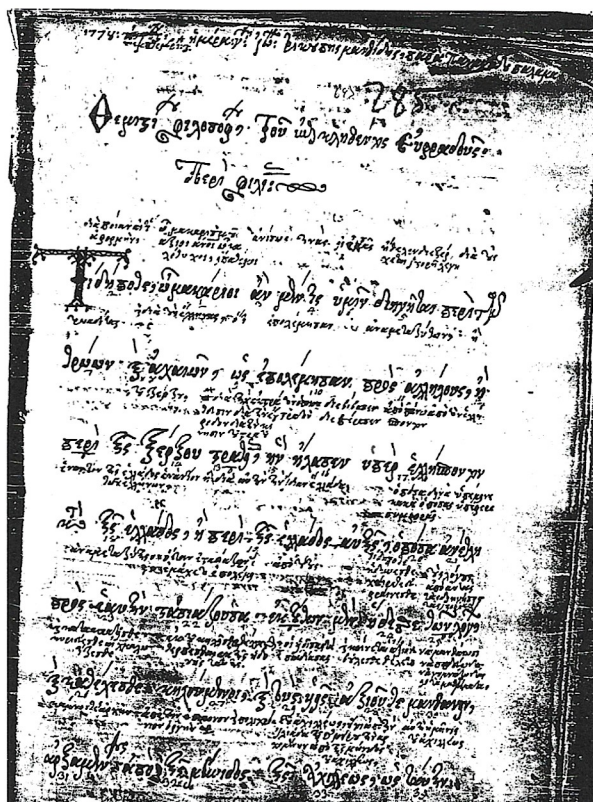
Η δική μας έρευνα κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ούτε Ανωτέρα Σχολή ήταν ούτε ένα κοινό σχολείο της σειράς, αλλά ένα Σχολείο μέσης βαθμίδας, της λεγόμενης τότε «Κυκλοπαιδείας»³⁰, ήτοι κάτι σαν τα σημερινά γυμνάσια, τουλάχιστον, αν όχι τα Λύκεια.

Πρώτον, διότι ήταν Σχολή των «Ελληνικών μαθημάτων». Η βαθμίδα του σχολείου αυτού αμφισβητήθηκε λόγω της φράσης στο Πατριαρχικό Σιγίλλιο³¹, όπου δίδεται η άδεια για την ίδρυσή του «...της κοινής των Ελληνικών μαθημάτων σχολής κ.λπ.» (Ιούλιος 1820). Εικάζουμε όμως ότι η λέξη «κοινής» πλάι στο «Ελληνικών μαθημάτων» δεν έχει τη βαρύτητα που της δίνουν, όσοι υποτίμησαν το Ελληνικό Σχολείο του Καστανοφύλλη.

Τα Ελληνικά μαθήματα δεν διδάσκονταν σε σχολεία αρχαρίων, όπου η διδασκαλία, συνήθως, της Οχτώχου και του Ωρολογίου αποτελούσαν την πρόσβαση στην επόμενη σχολική βαθμίδα, δηλ. τη μεσαία, την οποία ο Κύριλλος, ως φαίνεται, σκόπευε να αναπτύξει σε Ανωτέρα.

Δεύτερο, διότι το περιεχόμενο - διδακτέα ύλη των περίπου τριάντα σωζομένων σήμερα στο Αρχείο της Μονής Μαθηματαρίων, ολοκληρώνει ή σε σπαράγματα, με κείμενα επιλέγεται από τον κύκλο της θύραθεν παιδείας, και υπογράφεται από γνωστούς μαθητές της Σχολής του Παναγιώτη Παλαμά στο Μεσολόγγι και στη συνέχεια διδασκάλους σ' αυτήν, όπως ο Ιωάννης Τρικούπης³¹ και ο Κωνσταντίνος εκ Λεπενού της Ακαρνανίας (χειρ. κώδ. 4 και 9).

Κείμενα αρχαίων συγγραφέων, Ισοκράτους, Ξενοφώντος, Πλουτάρχου, Θεμιστίου, Λουκιανού, Λιβανίου, ακόμη και φιλοσοφικά (Αριστοτέλης μεταφρασμένος από το Νικηφόρο Βλεμμύδη), καθώς και Πατερικά (Γρηγορίου Θεολόγου, Μεγ. Βασιλείου κ.λ.π.), «ψυχαγωγημένα» με διάστιχες ερμηνείες και παρασελίδια σχόλια, ασματικοί κανόνες, όπως ο περίφημος του Αγ. Ανδρέου Κρήτης ή Χρηστοθήθεια του Αντωνίου Βυζαντίου (χειρ. κώδ. 9) αποκλείονταν για σχολεία κατώτερης βαθμίδας,

Χειρόγραφ. Κώδ. αριθ. 4 Μαθηματάριο (ψυχαγωγημένο)

από το Αρχείο Ιεράς Μονής Προυσού, του έτους 1778.

Υπογράφει ο Ιωάννης Τρικούπης μανιάδης, μαθητής Παναγ. Παλαμά (Μεσολόγγι).

δηλ. κοινά. Αντίθετα, η παρουσία φιλοσοφικών κειμένων συνηγορεί, νομίζουμε, υπέρ της άποψής μας.

Εξ άλλου, οι εν σπαράγμασι θεματογραφίες³³ για άσκηση των μαθητών, με μεταφορά από το «Ελληνικόν εις το Κοινόν» και στη συνέχεια «εις το παθητικόν», αποδεικνύουν το ίδιο.

Τέλος, η παρουσία π. χ. στο ΛΕ' σπάραγμα θεματογραφίας ραψωδιών Α - Ζ της Ομήρου Ιλιάδος, που δεν απαντά ακόμη και σε γνωστές σχολές της εποχής, καθώς και οι χειρ. κώδ. 29 με «θέματα μαθητού ασκουμένου περί το ελληνιστί γράφειν», δεν αφήνει, υποθέτουμε, αμφιβολία ότι η Σχολή αυτή ήταν μέσης βαθμίδας.

Το Σχολείο του Κυρίλλου, που δεν είχε ούτε στέγη, με μοναδικό δάσκαλο τον ίδιο, στην αρχή τουλάχιστο, και που διαμόρφωσε πρόχειρα

σε σχολείο τον παλιό Πύργο στο χώρο των Αγ. Πάντων, έμελλε να σταματήσει, αλίμονο!, τον επόμενο, κιόλας, χρόνο με την αυγή του 21. Κι ο Κύριλλος, που είχε ταξιδέψει ως την Κων/πολη για να λάβει την άδεια ίδρυσης Σχολείου και γύριζε για «ελέη», προκειμένου να το συντηρήσει, τότε ασφαλώς θα είπε: χαλάλι της Ελευθερίας! Γιατί όταν θα 'ρχόταν Εκείνη θα έκανε και σχολεία!

Παρά ταύτα, ο Κύριλλος λειτούργησε το Σχολείο του κατά διαστήματα μέχρι περίπου το 1825, όπως δείχνει απόδειξη μισθοδοσίας του διδασκάλου, οπότε και έφυγε οριστικά για τον Άθω, αφήνοντας πίσω του τη μικροψυχία των ομοσχημών του - νοσταλγών της παλιάς ραστώνης τους - «...διότι εμίσησαν Παιδείαν», όπως σημειώνει με πικρία (χειρ. κώδ. 31, σελ. 76α).

Με τον Κύριλλο όμως άρχισε μια μεγάλη εκπαιδευτική παράδοση στον Προυσό, που συνεχίστηκε με την ίδρυση στα 1830, από τον Δήμο Ακαρυνθίων, την ενίσχυση της Μονής και τη συμβολή του Κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια, το πρώτο Αλληλοδιδασκτικό σχολείο στην περιοχή και σε κτίριο της Μονής, στο χωριό του Προυσού, όπου φοίτησαν επώνυμοι άνδρες, από τον Αναστάσιο Αγαθίδη (Καπέρδα) μέχρι το Γεώργιο Κονδύλη, και πολλοί νεώτεροι, όπως ο Αρχιεπίσκοπος- Δαμασκηνός και ο ευεργέτης Χριστόφορος Κατσάμπας, για να σταματήσουμε εδώ.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Σε πρώτη δημοσίευση από την κ. Αγγελ. Σκαρβέλη - Νικολοπούλου: Μαθηματάρια των Ελληνικών Σχολείων κατά την Τουρκοκρατία Αθήνα 1994, σελ.

2. Το Μέγα Λεξικόν της «ΚΙΒΩΤΟΥ» έκδοση 181 τυπογρ. Οικουμ. Πατριαρχείου Κων/πόλεως. Επίσης η «Μέλισσα», (εκδ. 1680 Ενετίσιν, τ. 1ος) η Εγκυκλοπαιδεία Φιλολογική του Ι. Πατούσα, 1774 Ενετία τ. 4ος, Επιτομή Λογικής, Νικηφ. Βλεμμύδου, 1784 Λειψία τ. 1ος κ.α.

3. χειρ. κώδ. 42 σελ. 847-850

4. Εσωτερικό τελευταίο φύλλο του εντύπου βιβλίου της βιβλιοθήκης της Μονής Προυσού Νο 25 (Κυριακοδρόμιον Νικηφόρου Θεοτόκη, Τόμος Β', Μόσχα 1796)

5. Άμαντος Κων/νος: περιοδ. Ελληνικά τ. σ' 1933 σελ. 241, 257-58.

5α. Καρασμάνης Λάμπρος, ιστορικά Ευρυτανικά σελίδες, Λαμία 1931 σελ. 22-28.

5β. Βασιλείου Πάνος, οι Σχολές των Αγράφων κ.λ.π.

5γ. Νταβαρίνος Γρηγ.-Τσαπέρας Ανδρ. Ιστορία της Ι. Μονής Προσιωτίας Αθήναι 1957 σελ. 141-146.

- 5δ. Δοσίθεος Προυσιώτης, Κύριλλος ο Καστανοφύλλης (Βίος, δράσεις κλπ.) εκδ. Γρηγόρη Αθήναι 1965.
- 5ε. Υφαντόπουλος Ιωάννης Αι Εκκλησίαι της Καστανέας Ευρυτανίας και ο Κύριλλος Καστανοφύλλης Αθήναι 1966 σελ. 39 κ.ε.
- 5στ. Ζήσης Κώστας: Η Παιδεία κατά την Τουρκοκρατία στην περιοχή των Αγράφων, εκδ. Βασιλόπουλου, Αθήνα 1990.
6. Τρύφων Ευαγγελίδης: « Η Παιδεία επί Τουρκοκρατίας» 1936, τ. 1ος, σελ. 288-9
7. α) Σάθας Κων/νος: νεοελληνική Φιλολογία Τ. 1-4, επανέκδοση από τον Ελλην. Εκδοτικό Οργανισμό. β´). Δημαράς Κων/νος: νεοελληνικός Διαφωτισμός Γ´ εκδ. Ερμή Αθήνα 1983.
8. Αρχείο Μ. Προυσού έγγρ. Νο 40 (φάκελος: «ακαταλογογράφητα»).
9. Πρακτικά Συνεδρίου στο Καρπενήσι 1993: Η Ευρυτανία κατά τους επαναστατικούς και μετεπαναστατικούς χρόνους. Επιστημον. Βιβλ/θήκη ΕΚΠΕ Αθήνα 1995 (εκατόν εβδομήντα χρόνια από τον θάνατο του Μάρκου Μπότσαρη).
10. Κούτρας Δημήτριος: Η πρακτική φιλοσοφία του Αριστοτέλους τ. Α. «Ηθική», σελ. 88 Αθήναι 1980. Πρβλ. και χειρ. κώδ. 31 της Μονής, σελ. 79. «...τα χρήματα δια τούτο λέγονται χρήματα, δια να τα μεταχειριζόμεθα εις τας χρείας...».
11. Κόλλιας Γ.-Χριστόπουλος Παν. Το Κτηματολόγιον της Μονής Προυσού Ευρυτανίας, ανάπτυπον εκ του Β´ τόμου της Επετ. Επιστ. Ερευνών, Αθήναι 1970 σελ. 31.
12. Εικάζουμε ότι εννοεί όποια μόρφωση μπορούσε να λάβει μέχρι 14 ετών, μένοντας στη Μονή.
13. Τελευταίο εσωτερικό φύλλο στο Κυριακοδρομίου νικηφ. Θεοτόκη όπ.π.
14. Αγγελική Σκαρβέλη-Νικολοπούλου: Μαθηματάκια των Ελληνικών Σχολείων κατά την Τουρκοκρατία, 1993 σελ. 82, 104, 108-9, 121, 285-6, 445 και 704.
15. Κανίνιας Σπ.: Η Παιδεία στο Μεσολόγγι κατά την Τουρκοκρατία περιοδ. «Παρνασσός» τ.33 σελ. 242-244, 1994.
16. Ιδιόγραφη υποσημείωση στη σελ. 918 του χειρ. κώδ. 42.
17. χφδκ 32 μουσικός κώδιξ, 1811 'θως (RR 706), χφκδ31 (1816), 3 (1813), 42 (1815). Περισσότερα βλ. και σε Δελτίο του Ιστορικού και Παλαιογραφικού Αρχείου ΜΙΕΤ (1988-1992) Αθήναι 1994 σελ. 516, 658 (40 α), 654 (17α), 662(67β) όπου περιλαμβάνονται και αντιπροσωπευτικά υδατόσημα.
18. χφδκ 31 σ. 32α-33β-34β όπου «...και δεν με συγχωρεί να παραιτηθώ να καταγίνωμαι να διδάσκωμαι την μουσικήν... » Επιστολή αχρονολόγητη από το Όρος, προς τον φίλο του άρχοντα στην Υπάτη Δημάκη Χατζηαναγνώστη από το χωριό Μαυρίλο της Φθιώτιδας εγκατεστημένο στη Νέα Πάτρα (Υπάτη).
19. χφκδ 40 σελ. 147β.
20. χφκδ 42 σελ. 850 σε ιδιόγραφη υποσημείωση του Κυρίλλου.
21. Βλ. σε Δοσίθεος Προυσιώτης, όπ. π., σελ. 26-27.

22. Κόλλιας Γ.- Χριστόπουλος Παν., όπ.π. σελ. 315.
23. Μαθηματάρια είναι οι χειρ. Κώδικες 4, 9, 11, 14, 18, 20, 24, 25, 26, 51, 53, 52, 57. Ο Κώδικας 22 είναι διδασκαλικό εγχειρίδιο του διδασκάλου της Φιλοσοφίας στη Σχολή του Αιτωλικού, Ζαχαρία Καραντινίου: Μαθηματάριο, επίσης είναι ο με αριθ. 3115 Κώδ. Της ΕΒΕ (έργα Ισοκράτους, Λιβανίου, Γρηγ. Θεολόγου, κ.λ.π.) Τέλος, ο Κώδ. 59 περιέχει σκωπτικά άσματα για τους αμελείς μαθητές. Τελικά, για όλους τους 59 Κώδικες βλ. κατάλογο Ι. Τέντε σε περ. Σπυρ. Λάμπρου «Νέος Ελληνομνήμων» τ. 10 1913 σελ. 290 κ.ε.
24. Ψαλμός (Δαυίδ). Β', 2 στ. 12 και χειρ. κώδ. 31 σελ. 5α-7α.
25. χειρ. κώδ. 31 σελ. 4α-4β.
26. Εννοεί το χειρ. κώδ. 42, ενώ «Επιστολάρι» τον χειρ. κώδ. 31.
27. χειρ. κώδ. 31 σελ. 15ν - 16ν και χειρ. κώδ. 42 σελ.
28. Νταβαρίνος Γρ.-Τσαπέρας Ανδρ., όπ. π. σελ. 173, 177.
29. Δοσίθεος προυσιώτης όπ.π. σελ.32 και άλλοι.
30. Σκαρβέλη - Νικολοπούλου Αγγ. Όπ.π. σελ. 192-93.
31. Σιγίλλιο του Πατριάρχου Γρηγορίου Ε, Ιούλιος 1820 που σώζεται στη Μονή. Περίληψή του υπάρχει και στον χειρ. κώδ. 42, σελ. 867-869, από τον Κύριλλο.
32. Πατέρας του ιστορικού Σπυρ. Τρικούπη από το Μεσολόγγι, βέβαια. Στον Κώδικα εσφαλμένα γράφεται από τον Ι. Τέντε «Τρικούσης». (βλ. περ. «Νέος Ελληνομνήμων» όπ. π. σελ. 295. Η διόρθωση οφείλεται στον Κο Αγ. Τσελίκι, προϊόντάμενο του ΜΤΕΤ.
33. Φάκελλος «ασταχώτων 1-37» Α.Μ.Π. (Αρχείο Ι. Μονής Προυσού).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Άμαντος Κωνσταντίνος, Περιοδ. «Ελληνικά», Τόμ. ΣΤ', 1933, σελ. 241 κ.ε Αρχείο Ι. Μονής Προυσού.
- Βασιλείου Πάνος, Το μοναστήρι του Προυσού (συμπληρωμένο ανάτυπο από το «Ρουμελιώτικο Ημερολόγιο», 1965, σελ. 16, 21.
- Βερίτης Γ., Περιοδ. «Ακτίνες», Τόμ. 36, Χριστούγεννα 1943, σελ. 100 - 108: Το αναμορφωτικό κίνημα των Κολλυβάδων και οι δυο Αλέξανδροι.
- Γιανναράς Χρήστος, Ορθοδοξία και Δύση στη Νεώτερη Ελλάδα.
- Δελτίο του Ιστορικού και Παλαιογραφικού Αρχείου του ΜΙΕΤ (Μορφωτ. Ιδρ. Εθν. Τραπέζης), Τόμ. 6ος, 1988 - 1992, σελ. Αθήνα
- Δημαράς Κωνσταντίνος, Νεοελληνικός Διαφωτισμός, Αθήνα 1983, Εκδ. Γ', Ερμής.
- Δοσίθεος Προυσιώτης, Κύριλλος ο Καστανιφύλλης (Βίος, Δράσις και Ανέκδοτος Αλληλογραφία), Αθήνα 1965, Έκδ. Γρηγόρη.
- Ευαγγελίδης Τρύφων, Η Παιδεία επί Τουρκοκρατίας, Τόμ. 1ος, σελ. 288 - 289, 1936.

Ζήσης Κώστας, Η παιδεία κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας στην περιοχή των Αγράφων, Αθήνα 1990, έκδ. Βασιλόπουλος.

Θ.Η.Ε. (Θρησκ. Και Ηθ. Εγκυκλοπαίδεια), Κόλλυβα και Κολλυβάδες.

Κανίνιας Σπύρος, Περιοδ. «Παρνασσός», Τά'ομ. 33, 1994, σελ. 242 - 244.

Καρασμάνης Λέμπρος, Ιστορικά Ευρυτανικά Σελίδες, Λαμία 1931, σελ. 22 - 28.

Κόλλιας Γεώργιος - Χριστόπουλος Παναγιώτης, Το κτηματολόγιο της Μονής Προυσού Ευρυτανίας, Ανάτυπον εκ του Β' Τόμου της Επετ. Επιστημ. Ερευνών, Αθήναι 1970, σελ. 315.

Κούρκουλας Κωνσταντίνος, Λεύκωμα Διδασκάλων του Γένους, Αθήναι 1971.

Λάμπρος Σπυρίδων, Περιοδ. «Νέος Ελληνομνήμων», Τόμ. 10, 1933, σελ. 289 κ. ε.

Λουκόπουλος Δημήτρης, «Στ' Άγραφα, ένα ταξίδι», Έκδ. Ν. Σιδέρη, 1940, σελ. 62 - 65.

Μεταλληνός Γεώργιος, Πολιτική και Θεολογία. Εκδ. Τέρτιος.

Νταβαρίνος Γρηγόρης - Τσαπέρας Ανδρέας, Ιστορία της Ιεράς Μονής Προυσιωτίσσης, Αθήναι 1957, σελ. 141 - 146.

Ράντοβιτς Αμφιλόχιος, Η Φιλοκαλική Αναγέννηση του XVII και XIX αἰ;vna, Αι;vna 1984.

Σάθας Κωνσταντίνος, Νεοελληνική Φιλολογία, Τόμ. 1 - 4, 1864 (Επανέκδοσις Ελληνικού Οργανισμού).

Σαρδελής Κώστας, Η Παιδεία των Κολλυβάδων (Άρθρο σε εφημερίδα «Καθημερινή», 1995).

Σκαρβέλη Αγγελική - Νικολοπούλου, Μαθηματάρια των Ελληνικών Σχολείων κατά την Τουρκοκρατία, Αθήνα 1994.

Το Τρίτο Μάτι (Περιοδ.), Διαφωτισμός και Κολλυβάδες, 1994, σελ. 20 - 24.

Υφαντόπουλος Ιωάννης, Αι Εκκλησίαι της Καστανέας και ο Κύριλλος Καστανοφύλλης, Αθήναι 1966. Επίσης άρθρο: Η εν Προυσώ Σχολή των Ελληνικών Γραμμάτων σε εφημ. «Τα νέα της Ρούμελης», Οκτώβριος 1967.